

**УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ
КРАЇНИ, РЕГІОНУ, ПІДПРИЄМСТВА
В УМОВАХ КРИЗИ
(ФІНАНСОВА, АГРАРНА ГАЛУЗІ
ТА НЕВИРОБНИЧА СФЕРА)**

МОНОГРАФІЯ

Дніпро
Видавець Біла К.О.
2019

УДК 330.34(02.064)
ББК 65
У 67

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної металургійної академії України
(протокол № 3 від 25.03. 2019 р.)*

Рецензенти:

Демчук Н.І. – д-р. екон. наук, професор, Дніпровський державний аграрно-економічний університет України

Пирог О.В. – д-р. екон. наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка»

Череп О.Г. – д-р. екон. наук, професор, Запорізький національний університет

Головний редактор

Савчук Л.М. – к.е.н., професор, Національна металургійна академія України

Матеріали монографії подано в авторській редакції.

*При повному або частковому відтворенні матеріалів даної монографії
посилання на видання обов'язкове.*

*Відповідальність за представлені у виданні наукові доробки та висловлені
думки покладено на авторів.*

У 67   Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи (фінансова, аграрна галузі та невиробнича сфера): моногр. / за ред. Л.М. Савчук.– Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019.-472с.

ISBN 978-617-645-341-3

Монографія виконана в межах теми «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (державний реєстраційний номер 0116U006782) та теми дослідження «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (державний реєстраційний номер 0107U001146) і розрахована на широке коло вітчизняних фахівців, науковців. Представлено результати досліджень з теорії, методики та практики управління соціально-економічним розвитком країни, регіонів та підприємств в умовах кризи.

УДК 330.34(02.064)

ISBN 978-617-645-341-3

© Колектив авторів, 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	9
1.1 Виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в системі інституційних засад антикризового соціально-економічного розвитку	9
1.2 Целесообразность активной государственной позиции и комплексный подход к активизации инвестирования в Казахстане и Украине	32
1.3 Инновационные сети и кластеры в экономике Украины	38
1.4 Інститути втілення в життя програм боротьби з корупцією та тіньовою економікою в Україні	53
1.5 Економічний націоналізм як перспективний метод антикризового управління розвитком національного господарства в Україні	67
1.6 Негативний вплив процесу зрощування влади і власності на реалізацію економічних інтересів суб'єктів та соціально-економічний розвиток України	76
1.7 Основи управління енергетичною ефективністю в Україні	86
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	99
2.1 Методологічні аспекти управління системою економічної безпеки регіону та регіональною інфраструктурою в умовах кризи	99
2.2 Теоретичні основи та прикладні проблеми діагностики кризових явищ та напрями управління ними у ВГО	133

2.3	Показники і фактори в системі антикризового управління конкурентоспроможністю підприємницьких структур	141
2.4	Розвиток компанії в умовах кризи через призму соціально відповідального ведення бізнесу	170
2.5	Концептуальні підходи до оцінки іміджу регіону та системної активізації його потенціалу	180
2.6	Маркетинг території як основа управління соціально-економічним розвитком регіону в кризових умовах господарювання	191

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ, ПОДАТКОВОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СФЕР

3.1	Проблемные вопросы банковского сектора Украины и Казахстана	200
3.2	Основні тенденції розвитку банківської системи України в умовах кризи	205
3.3	Податковий розрив як інструмент реалізації політики детінізації соціально-економічного розвитку країни	215
3.4	Проблемні питання фінансування сфери вищої освіти в Україні та країнах ЄС	231
3.5	Методические подходы к формированию финансовой стратегии предприятия	243
3.6	Теоретико-методичні аспекти формування фінансових результатів діяльності страхової компанії	253

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ АГРАРНОГО ТА ПЕРЕРОБНОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНОЇ КРИЗИ

4.1	Інституціональні проблеми капіталізації аграрної сфери України на засадах інноваційного розвитку	260
4.2	Організаційний механізм розвитку сільськогосподарської кооперації	270

4.3	Система еколого-економічного управління в аграрному виробництві та основні напрями її реалізації в Україні	278
4.4	Концепція механізму адаптивного управління сільськогосподарськими підприємствами	287
4.5	Удосконалення менеджменту фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства	301
4.6	Особливості управління логістичною системою молокопереробних підприємств	313
4.7	Маркетингові аспекти аграрного бізнесу: сучасність та стратегія розвитку	320
4.8	Формування стратегії соціального розвитку трудового колективу аграрного підприємства	328
4.9	Особливості обліку обмінного фонду запасних частин і обліку витрат на утримання технічних обмінних пунктів в системі ремонтного виробництва	338
4.10	Сучасний стан технічної забезпеченості ефективної діяльності фермерських господарств	346
РОЗДІЛ 5. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ТА УПРАВЛІННЯ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ		354
5.1	Міжнародний ринок туристичних послуг : стан та особливості розвитку	354
5.2	Теоретико-методичний підхід до оцінювання інноваційного управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства	365
5.3	Міжнародний досвід діяльності туристичної індустрії	380
5.4	Перспективи розвитку туризму на внутрішньому та зовнішньому ринках України	390
5.5	Термінологічне впорядкування дефініцій «готельно-ресторанне господарство», «готельно-ресторанний комплекс» та «готельно-ресторанний бізнес»	399

РОЗДІЛ 6. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТОРГОВЕЛЬНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ	410
6.1 Антикризове управління торговельними підприємствами: сутність та інформаційна підтримка	410
6.2 Особливості конкурентоздатності вітчизняних товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках	418
РОЗДІЛ 7. СТАН РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ	430
7.1 Формування організаційно-економічного механізму самозбереження здоров'я зайнятого населення України: макроекономічний аспект	430
7.2 Обеспечение процесса управления персоналом на принципах формирования и развития корпоративной культуры и максимальной эффективности	440
7.3 Ефективність праці як запорука успішної діяльності підприємства	447
7.4 Аналіз зарубіжного досвіду в сфері зайнятості осіб з обмеженими можливостями	457
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	469

економіки України: огляд основних проблем і перспектив розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. 2017. Вип. 2(8). С. 182-189*

7. Орієнтири розвитку банківської системи України в 2019 році від НБУ. [Електронний ресурс] URL: <https://www.money24.ua/ua/orientiry-razvitiya-bankovskoj-sistemy-ukrainy-v-2019-godu-ot-nbu> - напис з екрану

8. Стратегія Національного банку України. Програма дій 2019. [Електронний ресурс] URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86050888>

Журавльова Т.О., 2019

3.3. Податковий розрив як інструмент реалізації політики детінізації соціально-економічного розвитку країни

Економічний розвиток країни супроводжується на сьогодні широким колом кризових умов господарювання економічних суб'єктів, таких як: інфляційні процеси в державі, політична нестабільність, мінливість курсу валют, реформування економічної та соціальної сфери, тощо. Загострення кризових факторів призводить до зростання рівня тінізації економічних процесів в країні. Збільшення об'єму тіньового сектору економіки провокує, в свою чергу, зростання масштабів кризових умов господарювання економічних суб'єктів. Такі фактори не можуть не позначитись на якості механізмів та інструментів регулювання соціально-економічної політики регіонів та країни в цілому.

Незважаючи на наявну державну політику щодо забезпечення соціального та економічного розвитку, ефективність та дієвість існуючого інструментарію державного регулювання, зокрема в контексті податкового регулювання, знаходиться далеко під сумнівом, на що вказують результати оцінки обсягів податкових втрат в Україні, зумовлених ухиленням від сплати податків. Так, за розрахунками Серебрянського В. лише за податком на додану вартість величина розриву між потенційними та фактичними надходженнями знаходилася на рівні 30 % [1]. В цілому рівень податкових втрат по країні за період 2001-2013 рр. оцінювався у 7-8% ВВП [2], в той час як у Великобританії даний показник знаходиться на рівні 5-6% [3].

Однією з причин низької ефективності впровадження

інструментарію державного регулювання, зокрема в сфері податкового регулювання, є, на нашу думку, недостатнє врахування наслідків стрімкого зростання обсягів тіньових операцій в процесі планування державної політики щодо забезпечення ключових напрямів економічного розвитку країни.

Так, тінізація економіки є найбільш гострою та актуальною проблемою світового масштабу в сучасних економічних умовах. Як свідчать аналітичні дані Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних коштів, щорічно в світі відмивається 0,7-2 трлн. дол. США [4]. Україна входить до переліку країн з високим рівнем тінізації - займає 3-є місце серед 28 країн з обсягом тіньових потоків 40% від ВВП (1,095 трлн. грн.) після Азербайджану (67,04%) та Нігерії (48,37%), за даними міжнародної Асоціації сертифікованих бухгалтерів України [5].

Характер зміни обсягу тінізації доходів в динаміці безпосередньо пов'язаний з показником обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП), що підтверджується наявною кореляцією між цими показниками (рис. 1).

Рисунок 1.– Динаміка рівня тіньової економіки в Україні і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП за 2010-2018 рр. [6]

Так, у звіті Міністерства економічного розвитку України [6] зазначається, що у 2016 р. рівень тіньової економіки склав 36 % від обсягу офіційного ВВП, а середнє його значення за останні 6 років знаходиться на рівні 38%. Навіть незважаючи на суттєве зниження даного показника в динаміці за період з 2014 по 2016 рік, його значення все рівно залишається одним із найвищих в світі та здатне суттєво впливати на розвиток економіки.

Практична оцінка рівня тінізації доходів в Україні передбачає використання широкого переліку методик, які відрізняються за кількісним та якісним складом індикаторів. Порівняльний аналіз рівня тінізації доходів, визначеного за різними методами в динаміці показано на рис. 2.

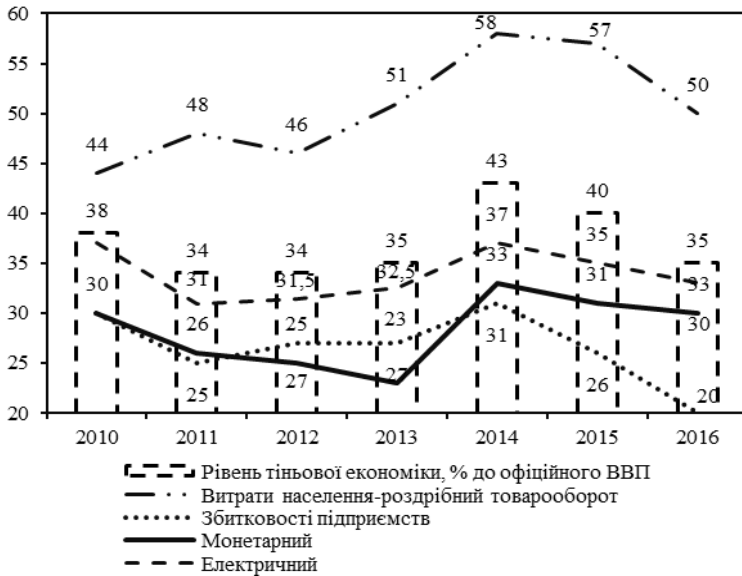

Рисунок 2. Показники рівня тінізації економіки України, розраховані за окремими методами в динаміці за 2010-2016 роки (у % від обсягу офіційного ВВП) [6]

Рівень тінізації розраховано за наступними методами: за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот», за методом збитковості підприємств, електричним методом, монетарним методом та даними, отриманими міжнародним

інститутом «Глобальна фінансова доброчесність» [6].

Незважаючи на суттєві розходження в результатах оцінки рівня тінізації за окремими методами, середнє значення величини тінізації економіки в Україні знаходиться на досить високому рівні, та свідчить про суттєві недоліки у державній політиці.

З огляду на проведений вище аналіз на ряду з кризовими умовами господарювання постає необхідність врахування фактору тінізації економічних процесів при формуванні та впровадженні засад управління соціально-економічним розвитком країни (рис. 3).

Процес управління соціально-економічним розвитком на національному рівні починається з роботи суб'єктів управління. Суб'єктна складова процесу управління соціально-економічним розвитком країни представлена державними владними інституціями (державні органи влади), органами місцевого самоврядування (регіональні органи влади), консультативно-дорадчими органами та іншими.

Ключові об'єкти (напрями) реалізації державного управління соціально-економічним розвитком є наступні:

- конкурентоспроможність національної економіки;
- інвестиційна привабливість та інвестиційний потенціал економіки;
- економічна та соціальна безпека країни;
- інноваційна модель розвитку національної економіки;
- зовнішньоекономічна стратегія та міжнародна співпраця;
- підвищення якості життя та ін.

Планування основних векторів соціального та економічного розвитку, зокрема в контексті визначення прогностичних значень ключових індикаторів макроекономічного зростання, починається з формування відповідної стратегії розвитку держави. Базові засади соціальної та економічної сфери розвитку країни закладені в наступних нормативних документах:

- Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [7];
- Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [8];
- Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки [9];

Рисунок 3. Врахування впливу тінізації при управлінні соціально-економічним розвитком країни

- Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року» [10].

Доповнює перелік зазначеної нормативної бази низка нормативних актів розроблених НБУ, Кабінетом Міністрів України, Верховною радою України, Національним антикорупційним бюро, Комітетом з питань запобігання і протидії корупції, діяльність яких спрямована на боротьбу з тіншовими фінансовими операціями. Аналіз діючої нормативно-правової бази щодо регулювання соціально-економічного розвитку країни, визначення ключових векторів її функціонування, дозволяє зробити висновок про досить розгалужену її систему. Однак, навіть в цих умовах існує значне різноманіття факторів, що здійснюють негативний вплив на розвиток країни. Одним із таких є тінізація економіки, масштаби якої постійно зростають та носять загрозливий характер.

Тіньові фінансові потоки стримують темпи економічного та соціального розвитку країни та виступають однією із головних перешкод на шляху до євроінтеграції України.

Інструменти державного регулювання при здійсненні процесу управління соціально-економічним розвитком можна розподілити на чотири основні групи залежно від природи їх виникнення та характеру дії: бюджетні, інвестиційні, кредитні, фондові.

До бюджетних належать: податкові інструменти (податки, збори, обов'язкові платежі, податкові пільги, податкові канікули); субсидіарні (субсидії та дотації); регуляторні (штрафи та пені); державні видатки.

До інвестиційних інструментів включають: грантові (гранти державними установами); процентні (природоохоронні державні чи муніципальні інвестиції).

Кредитні інвестиції представлені позиковими інструментами (позики інвестицій, позики на необоротний капітал, пільгові умови кредитування) та облігаційними («зелені» облігації).

Фондові інструменти представлені акціями, емітованими при створенні комунальних підприємств для вирішення соціально-економічних завдань окремої території [8].

В процесі здійснення управління соціально-економічним розвитком країни в рамках формування державної стратегії

розвитку визначаються планові значення ключових індикаторів функціонування країни, в тому числі індикатори соціального та економічного характеру.

До економічних індикаторів належать:

- темп росту ВВП;
- обсяг експорту товарів та послуг;
- обсяг імпорту товарів та послуг;
- обмінний курс (офіційний курс гривні до ЄВРО);
- капітальні інвестиції;
- середньозважена ставка за всіма процентними інструментами;
- дохідність державних цінних паперів на первинному ринку;
- кількість податкових платежів;
- обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг), обсяг державного боргу;
- загальне податкове навантаження на бізнес (у % до прибутку);
- рівень інфляції;
- індекс корупції.

Соціальні індикатори розвитку країни включають:

- рівень зайнятості населення працездатного віку;
- реальна середня заробітна плата (у % до попереднього року);
- рівень трудової міграції;
- доходи населення;
- офіційний рівень безробіття.

Перспективні значення та характер в динаміці показників соціально-економічного розвитку обґрунтовуються державними органами влади у відповідних нормативно-правових документах, таких як: Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки [11] та Стратегія сталого розвитку України на період до 2020 року [7].

Аналіз наукових праць з питань впливу тіньових операцій на рівень соціально-економічного розвитку країни дозволив прийти до висновку про наявність двох підходів до оцінки впливу тіньової економіки на показники соціально-економічного розвитку країни.

За першим підходом тіньова економіка здійснює негативний

вплив на показники соціально-економічного розвитку країни, зокрема викривляє ключові показники офіційної статистики, чим призводить до формування та реалізації неефективної макроекономічної політики.

Негативні ефекти тіньової економіки включають: зменшення обсягів бази оподаткування, що призводить до зниження суми державних надходжень [12], а з ними - зменшення урядових доходів, та в результаті - погіршення якості суспільних благ.

Крім того, для періоду підйому тіньового сектору економіки характерне зниження доступності державних послуг для громадян, що призводить до зменшення суми державних доходів та відповідно - до зниження якості надання суспільних товарів, якості життя та в кінцевому результаті - неефективного розподілу ресурсів [13].

Крім зазначених, до негативних наслідків тіньової економіки для соціально-економічного розвитку належать: зростання рівня забруднення довкілля; стимулювання недобросовісної конкуренції; погіршення умов праці; зниження конкурентоспроможності країни, заохочення корупції, зниження довіри до органів влади [14, 15].

Прихильники другого підходу аргументують позитивні ефекти тіньової економіки для розвитку країни [16, 17]: незначні обсяги тіньової економіки виступають каталізатором для подальшого економічного зростання офіційної економіки; більше 66% доходів, отриманих за рахунок тіньових операцій витрачаються в офіційній економіці і цим стимулюють її розвиток.

Крім того, тіньова економіка сприяє зростанню рівня зайнятості в країні, при чому як в неофіційному секторі, так і в легальному (за рахунок використання матеріалів та послуг цього сектору економіки). На думку автора, тіньова економіка здатна згладжувати економічні потрясіння в офіційній економіці та сприяє стабільності економічної системи в цілому. В країнах з перехідною економікою та тих, що розвиваються тіньова економіка виступає інструментом підтримки та стимулювання розвитку для підприємств малого бізнесу [18].

Однак, незважаючи на наявні позитивні ефекти від тіньових фінансових операцій, вважаємо, що негативні їх наслідки здійснюють значний негативний вплив на показники економічного розвитку країни та становлять загрозу для

перспектив її подальшого майбутнього.

Так, своєчасне врахування результатів впливу тіньового сектору економіки на індикатори соціально-економічного розвитку дозволять в подальшому здійснювати більш об'єктивну та точну оцінку показників розвитку країни.

З огляду на те, що тіньові фінансові операції позначаються на всіх сферах розвитку країни та ключових індикаторах її функціонування (про що свідчить проведений аналіз позитивних та негативних ефектів впливу тінізації на показники розвитку країни), закономірним є той факт, що тінізація економіки знаходить своє відображення при формуванні державної політики основних векторів розвитку (інноваційному, інвестиційному, економічному і т.д).

Однак, враховуючи те, що левову частку в дохідній частині бюджету займає саме податкова складова (рис 4), вважаємо доцільним провести дослідження взаємозв'язків тінізації з податковою політикою держави.

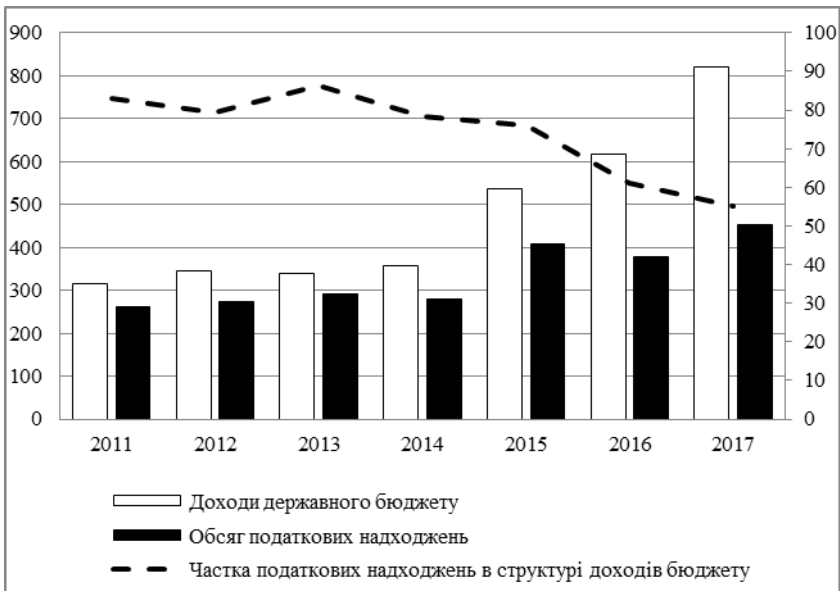

Рисунок 4. Динаміка зміни частки податкових надходжень в структурі доходів бюджету [19]

Зважаючи на той факт, що податковий вектор економічного розвитку країни відіграє визначальну роль у формуванні дохідної бази бюджетних ресурсів країни, вкрай важливим є створення відповідного контрольно-регулюючого аналітичного інструменту з виявлення частки виведених в тінь податків.

Застосування операцій з нелегального приховування доходів зумовлює появу податкового розриву – різницю між сумою податкових платежів, які теоретично повинні бути сплачені до бюджету та сумою фактично сплачених надходжень.

На сьогодні дискусії в контексті зазначеного питання виступають об'єктом дослідження переважним чином у роботах закордонних вчених та податківців.

Як правило, податковий розрив розглядається як різниця між обсягом потенційно можливих надходжень до бюджету країни та сумою фактично отриманих платежів. Так, Е. Тодер, Мак Мануст та Н. Уоррен під податковим розривом розуміють різницю між сумою податкових зобов'язань відповідно до законодавства та сумою добровільно і своєчасно сплачених податків. Основними драйверами виникнення податкового розриву автори визначають наявність незареєстрованої діяльності, заниження обсягів та ухилення від сплати податкових платежів [20, 21].

Однак, на нашу думку, дане розуміння податкового розриву є досить обмеженим, оскільки поряд з тіньовою складовою його виникнення досить часто існування податкових розривів може бути зумовлено наявністю у суб'єкта господарювання безнадійної податкової заборгованості, помилками та прорахунками ведення податкової та бухгалтерської звітності, тощо.

Зважаючи на вищезазначене, залежно від причин виникнення податкові розриви можна розділити на два основні види: валовий та чистий. Перший слід розглядати як різницю між потенційним обсягом податкових зобов'язань та сумою добровільно сплачених податків. В свою чергу чистий податковий розрив - різниця між теоретично можливим, добровільно сплаченим та сплаченим за результатами фінансової перевірки відповідними органами обсягом податкових платежів. Схематично особливості виникнення податкових платежів наведені на рисунку 5.

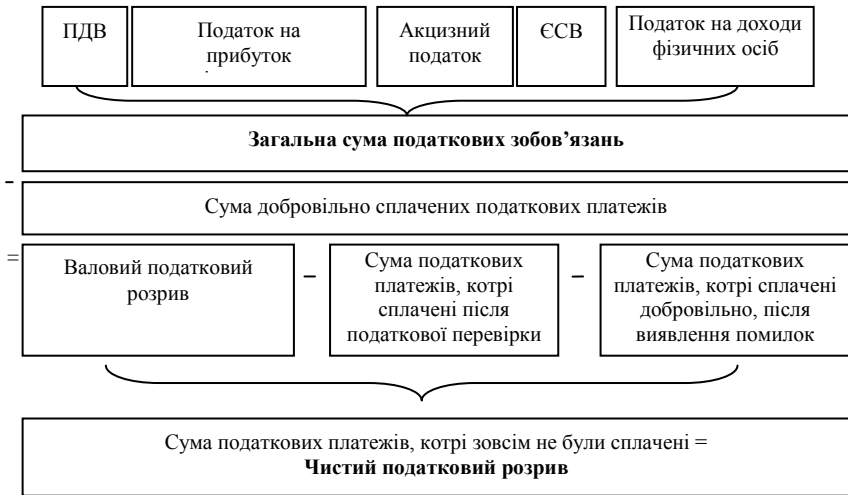

Рисунок 5. Структурна-логічна схема виникнення податкових розривів в економіці

Таким чином, чистий податковий розрив є відображенням тіньової складової економіки, а його величина безпосередньо залежить від обсягу ухилення платників податку від виконання своїх зобов'язань. Зважаючи на те, що ухилення від сплати податкових зобов'язань на пряму залежить від виду податкового платежу та складності і якості процесу їх нарахування та сплати, як правило розрахунок обсягу податкового розриву здійснюється в рамках конкретного податку, а не їх сукупності в цілому.

Найбільш дослідженим в цьому питанні є ПДВ та податок на прибуток підприємств, оскільки обсяг податкового розриву за ними на рівні держави розраховується в більшості високорозвинених країн.

За підрахунками міжнародних експертів, в середньому, рівень податкового розриву за ПДВ складає 20% обсягу податкових надходжень. В Україні рівень податкового розриву за ПДВ оцінюється в межах 25% (рис. 6).

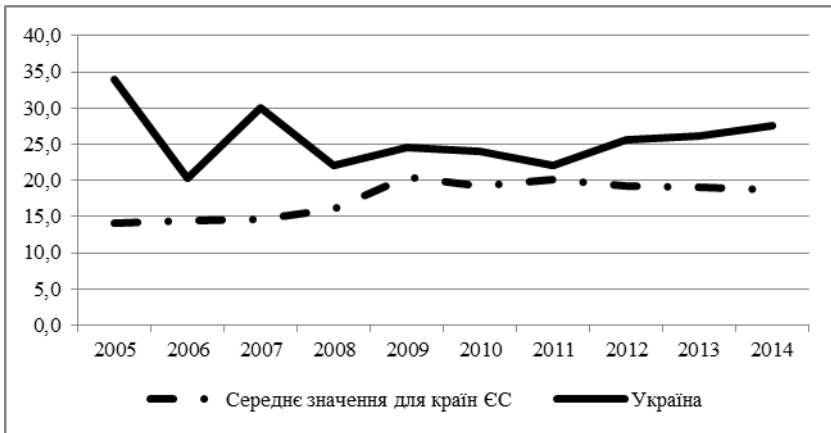

Рисунок 6 . Рівень податкового розриву за ПДВ в Україні та країнах ЄС [3]

Динаміка рівня податкового розриву за ПДВ в Україні та країнах ЄС за період з 2005 по 2014 рік засвідчує той факт, що рівень податкового розриву характеризується непостійним характером та відмічається тенденція до його зростання порівняно з середнім значенням величини податкового розриву для країн ЄС. Це відбувається всупереч тому, що органами державної влади прийнято цілу низку нормативно-правових актів, які спрямовані на зміцнення контролю за діяльністю економічних суб'єктів, посилення адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення закону.

Виникнення податкових розривів засвідчує факт порушення одного з основних принципів побудови податкової системи – принципу дотримання справедливості у оподаткуванні.

Принцип горизонтальної справедливості передбачає сплату до бюджету однакової за розміром суми податків суб'єктами господарювання незалежно від обсягів отримуваних ними доходів.

За умов дотримання вертикальної справедливості платники податків з більш вищою фінансовою спроможністю сплачують пропорційно вищу суму податків, тобто в цих умовах враховується платоспроможність платників податків та здійснюється розподіл податкового навантаження відповідно до

спроможності економічного суб'єкта сплачувати податки.

При порушенні податкового законодавства не спрацює принцип рівності оподаткування для тих економічних суб'єктів, які сплачують податки, тому що їм доводиться платити більшу суму податків, оскільки інші платники не сплачують свою справедливую частку [2;3].

Для повноцінного та послідовного розвитку країни, зокрема в контексті економічного та соціального вектору функціонування, податкові розриви становлять серйозну економічну загрозу, виступають вагомими важелями збільшення бюджетних втрат і таким чином завдають суттєвого економічного збитку фінансово-економічній системі країни.

Своєчасне визначення масштабів та структури втрат бюджетних доходів в частині виникнення податкових розривів дозволить попередити виникнення проблеми недоотримання податкових зобов'язань. Слід зауважити, що природа виникнення податкового розриву супроводжується різними причинами та факторами. З одного боку, недоотримання бюджетом податкових надходжень може бути результатом навмисних його дій, таких як: податкове шахрайство, ухилення від сплати податків або агресивне податкове планування. З іншого боку, втрати бюджетних доходів можуть бути спричинені неухважністю, ненавмисними помилками при розрахунках суми податкових зобов'язань або неплатоспроможністю економічного суб'єкта. В цілому, виникнення податкових розривів позиціонується як серйозна проблема для суспільства, що знижує спроможність державної влади при реалізації фіскальної та економічної політики, знецінює роль та значення основних принципів оподаткування.

Зважаючи на високі показники тінізації економіки країни нагальним питанням є комплексне та своєчасне врахування ефектів тіньових операцій при визначенні заходів з державного політики щодо забезпечення соціально-економічного розвитку, зокрема в частині податкового регулювання та адміністрування.

Так, постає необхідність у врахуванні особливостей реалізації податкового розриву в процесі здійснення управління соціально-економічним розвитком країни. Впровадження механізму виявлення, оцінки та контролю податкового розриву

передбачає формування алгоритму послідовних дій реалізації такого інструменту державного регулювання відповідно до етапів управління соціально-економічним розвитком на національному рівні (рис 7).

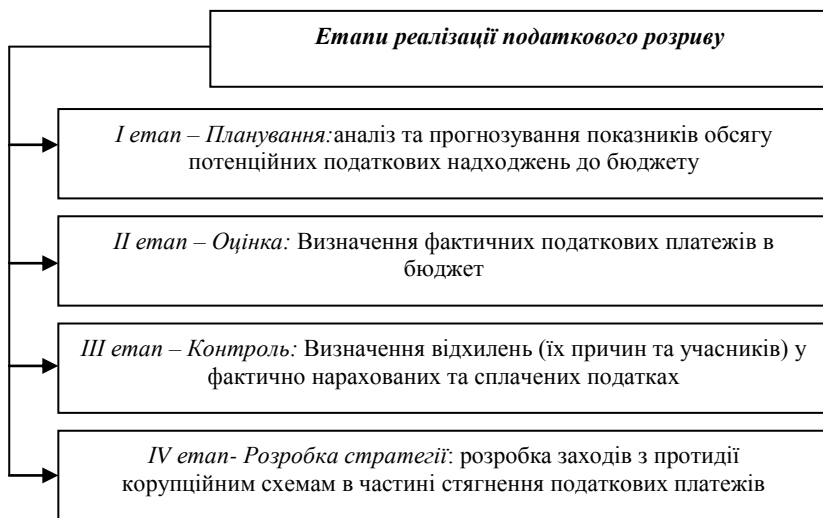

Рисунок 7. Місце податкового розриву в розрізі етапів процесу управління соціально-економічним розвитком регіону

Так, податковий розрив має лежати в основі побудови державного фіскального інструментарію в контексті здійснення державної політики з детінізації податкової сфери економіки. Його врахування дозволить своєчасно виявити (в перспективі - попередити) відхилення в обсягах податкових надходжень до бюджету, визначити причини таких відхилень та основних учасників корупційних схем процесу оподаткування, тим самим - забезпечити податкові надходження до бюджету в повному обсязі.

Використання такого інструменту державного регулювання як податковий розрив дозволить в цілому підвищити рівень контролю за рухом фінансових ресурсів у податковому полі реалізації стратегії розвитку регіонів та країни в цілому. Враховуючи той факт, що податкові надходження - ключова стаття дохідної частини бюджету, зростання їх обсягів (за

рахунок сплати нарахованих податків в повному обсязі) сприятиме забезпеченню відповідності фактичних показників соціально-економічного розвитку держави плановим.

Список джерел

1. Серебрянський Д. М., Вдовиченко А. М., Зубрицький А. І. Методичні рекомендації щодо оцінки ефективності адміністрування ПДВ Державною фіскальною службою України / за заг. ред. Д. М. Серебрянського. Ірпінь : НДІ фінансового права, 2015. 31 с.

2. Фільо М. М. Податкові втрати та податкові розриви: можливості ідентифікації. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 5-6. С. 115-120.

3. Measuring tax gaps 2018 edition. Tax gap estimates for 2016-17. HM Revenue and Customs Corporate Communications June 2018. Crown Copyright 2018. 94 P.

4. Звіт про типології відмивання грошей. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36191> (дата звернення 10.04.2019).

5. Україна потрапила в топ-5 країн з найбільшою тіньовою економікою. URL: <https://dilovyi.info/ukrayina-potrapiyla-v-top-5-krayin-z-najbilshoyu-tinovoju-ekonomikoju/> (дата звернення 01.04.2019).

6. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні І квартал 2018р.: звіт Міністерства економічного розвитку і торгівлі в Україні. URL: [http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=Tendentsii TinovoiEkonomiki](http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=Tendentsii+TinovoiEkonomiki) (дата звернення 01.04.2019).

7. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 №5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення 03.04.2019).

8. Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 №391. Дата оновлення: 16.01.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (дата звернення 07.04.2019).

9. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 №546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2018-%D0%BF> (дата звернення 10.04.2019).

10. Про схвалення Концепції розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005-2010 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.08.2005 №315-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-2005-%D1%80> (дата звернення 10.04.2019).

11. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки: Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-prognozu-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-ukrayini-na-20192021-roki> (дата звернення 20.03.2019)

12. Schneider F., Buehn A., Montenegro C. E. New estimates for the shadow economies all over the world. *International Economic Journal*. 2010. 24(4). P. 443- 461.

13. Loayza N.V. The economics of the informal sector: A simple model and some empirical evidence from Latin America. Policy Research working paper. Washington, DC: World Bank, 1999.

14. La Porta R., Shleifer A. Informality and development. *Journal of Economic Perspectives*. 2014. 28(3), P. 109–126.

15. Морицан О. М., Морицан В. Ф., Стефанишин Б. М. Тіньова економіка та її роль в економіці України. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2014. Випуск X. С. 61-65.

16. Шарікова О.В. Економічні наслідки тінізації економічної системи. *Економіка. Фінанси. Право*. 2009. № 1. С. 3-6.

17. Singh A., Jain-Chandra S., & Mohommad A. Inclusive Growth, Institutions, and the Underground Economy. IMF Working Paper. International Monetary Fund. 2012. 14 p.

18. Rădulescu I. G., Popescu C., & Matei M. Conceptual Aspects of Shadow Economy. *Transactions on Business and Economics – WSEAS*. 2010. Vol. 7. P.160-169.

19. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 04.04.2019).

20. Toder E.J. What Is the Tax Gap?. URL: http://www.urban.org/UploadedPDF/1001112_tax_gap.pdf

21. McManus J., Warren N. The Case for Measuring Tax Gap. *Journal of Tax Research*. 2006. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/eJTR/2006/3.html>.

Дослідження виконано в межах науково-дослідної теми № 0117U003930 «Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні»

© Гуменна Ю.Г., Тютюник І.В.